ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା

-ସମ୍ପାଦନା-

ସ୍ମରଣ କୁମାର ନାୟକ

ଗବେଷଣା ପତ୍ର-୪

ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା

(୧୮୯୯ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶଙ୍କର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କବିତା ପୁସ୍ତକ)

ସମ୍ପାଦନା
ସ୍ମରଣ କୁମାର ନାୟକ

ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ୍ଟ ପରିକଳ୍ପନା
ବନଜା ସାହୁ

କଳିଙ୍ଗ ଗବେଷଣା ଏକାଡେମୀ
ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ୍ ସାହି, ସୂତାହାଟ, କଟକ-୭୫୩ ୦୦୧, ଓଡ଼ିଶା

ମୁଖବନ୍ଧ

ରାଧାନାଥ ଯୁଗର ଅସ୍ତରାଗ ଏବଂ ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗର ପୂର୍ବରାଗର ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଦଶନ୍ଧି ପୂର୍ବରୁ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ କବିପ୍ରତିଭାର ଆଦ୍ୟ ସ୍ଫୁରଣ ଘଟିସାରିଥିଲା । ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ ହେଉଛି ଜାତୀୟତାବାଦୀ ଯୁଗ । ଯାହାର ଚିନ୍ତାଧାରା କେବଳ ପ୍ରାଚୀନ ଅଥର୍ବ ପରମ୍ପରାଠାରୁ ମୁକ୍ତ ରହି ସୁପରମ୍ପରା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଦେଶମାତୃକା ନିମନ୍ତେ ଆତ୍ମ ବଳିଦାନ ନିମନ୍ତେ ଶୁଦ୍ଧ ପ୍ରୟାସ । ଯୋଗଜନ୍ମା ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରତିଭାଧର କବି ତଥା ସଙ୍ଗଠକମାନଙ୍କ ଦୁରନ୍ତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଓ ସମାଜର ଉଚ୍ଚପିଣ୍ଡାରେ ଉପବେଶନ କରିଥିବା ବଡ଼ପଣ୍ଡାମାନଙ୍କର ମନୋମୁଖୀ ଆଚାର ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରତିହତ କରି ଯେଉଁ ନୂତନ ଓ କ୍ରାନ୍ତିକାରୀ ଯୁଗର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ତାହାହିଁ 'ସତ୍ୟବାଦୀ ଯୁଗ' । ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ନୂତନ, ମାର୍ଜିତ ଓ ସୁସଂସ୍କୃତ ସଂସ୍କୃତିର ଭିତ୍ତିସ୍ଥାପନ ଏବଂ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଣିବାରେ ଆଦମ୍ୟ ପ୍ରୟାସ । ସେହି ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ତାହା 'ସତ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟ' ।

ରାଧାନାଥ ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରତିହତ କରିବାପାଇଁ ଏ ଯୁଗର କବିମାନେ ରାଧାନାଥୀୟ ପରମ୍ପରାରୁ ବାହାରି ଆସିବାର ଯେଉଁ ପ୍ରୟାସ କରିଥିଲେ ତାହାର ବହୁପୂର୍ବରୁ (୨୧ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ) ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର କବିତାରେ ଦେଖାଦେଇଥିଲା ରାଧାନାଥୀୟ ପ୍ରଭାବ । ଯାହାକୁ କବି ସେ ସମୟରେ ଏଡ଼ାଇ ଦେଇପାରିନଥିଲେ । ଏହାର ଯଥାର୍ଥ ଉଦାହାରଣ ଆଲୋଚ୍ୟ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' କବିତା ସଙ୍କଳନର ବିବିଧ କବିତା ।

କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧିନୀସଭା – କର୍ତ୍ତବ୍ୟବୋଧିନୀ ସଭା ସମ୍ପର୍କରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ଲେଖିଛନ୍ତି –

ଏଇ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଯେତେବେଳେ ବି.ଏ. ପରୀକ୍ଷାରେ ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରବନ୍ଧ ବିଷୟକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନଟି ଦିଆଯିବାର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥିର କଲେ, ସେତିକି ବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଏକ ପ୍ରକାର ସେଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଟକରେ 'କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧିନୀ' ବୋଲି ଗୋଟିଏ ସଭା ବା ସମାଜ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ। ଏଥିରେ ମେମ୍ବର ଥିଲେ କଲେଜ ପଢୁଆ ତିନିଜଣ। ଜଣେ ତ ... ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସ। ଆଉଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ରିଟାୟାର୍ଡ଼ ସ୍କୁଲ୍ ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ଇନିସ୍‌ପେକ୍ଟର ସ୍ୱର୍ଗତ ଶ୍ରୀ ଲୋକନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକ। ଆଉ ଜଣେ ସ୍ୱର୍ଗତ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ।

× × ×

×××। ବିଶେଷରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବାବୁ 'କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧିନୀ' ସଭା କରି ସେଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାର ଖୁବ୍ ବିଦ୍ୟା ଫୁଟାଇଥିଲେ। *(ଆତ୍ମଜୀବନୀ – ପୃ. ୩୩/୩୪)*

ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ :

୧୮୯୯ ମସିହାରେ 'କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧିନୀ ସମିତି'ର ପ୍ରଥମ ବାର୍ଷିକ ମହୋତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଅବସରରେ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' ଅର୍ଥାତ୍ (ଅବକାଶ ସମୟେ ଲିଖିତ) ପୁସ୍ତିକାଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପୁସ୍ତିକାଟି 'ଓଡ଼ିଶା ପ୍ୟାଟ୍ରିଅଟ୍ ପ୍ରେସ୍' କଟକଠାରେ ମୁଦ୍ରିତ । ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଥିଲା ଏକ ଅଣା ତିନି ପଇସା । ଏଥିରେ କୌଣସି ସୂଚୀପତ୍ର ନାହିଁ । ପୁସ୍ତିକାଟିର ପୃଷ୍ଠା ସଂଖ୍ୟା ମାତ୍ର ଉଣେଇଶ । ଏଥିରେ ରହିଥିଲା ନଅଗୋଟି କବିତା । *ଯଥା – କବିତା ଦେବୀ (ପୃ. ୧-୨), କାଠଯୋଡ଼ିତୀରେ ସାୟଂକାଳ (୧) (ପୃ. ୩-୫), କାଠଯୋଡ଼ିତୀରେ ସାୟଂକାଳ (୨) (ପୃ. ୬-୮), କାଠଯୋଡ଼ିତୀରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ*

ନିଶାଥ (ଗ) (ପୃ ୮-୧୦), ଏପଣ୍ଡିତ ହରିହର ଦାସ ଶର୍ମା (ପୃ. ୧୦-୧୨), ମୋ ନାନୀ (ପୃ. ୧୬-୧୯), ଚନ୍ଦ୍ର (ପୃ. ୧୩-୧୪), କୋକିଳ (ପୃ. ୧୪-୧୬) ଓ ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଖୁଣ୍ଟାଗଛ (ପୃ. ୧୨-୧୩) ।

ଏହି ପୁସ୍ତିକାଟି ସମକାଳୀନ ବିଶିଷ୍ଟ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କୁ ସମର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । 'ଉତ୍ସର୍ଗ ପତ୍ର'ରେ ଲେଖା ଅଛି –

''କଠିନ ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିର୍ବିଦ୍ୟାରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରି ଉତ୍କଳର ନାମକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷିପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ କବି ଯାହାଙ୍କୁ ''ଉତ୍କଳେ ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ'' ଆଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେହି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ହରଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ମହୋଦୟଙ୍କ ଶ୍ରୀକର-କମଳରେ ଆନ୍ତରିକ ଭକ୍ତିର ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ ଏହି ପୁସ୍ତିକା ଖଣ୍ଡି ଅର୍ପିତ ହେଲା । ରଚକ ।'' *(ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର – ୧୮୯୯)*

ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ :

୧୯୪୨ ମସିହାରେ ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ହୁଏ (ପ୍ରକାଶ ପାଏ) । ଏହି ଅବସରରେ 'ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର' ପକ୍ଷରୁ ରାଧାନାଥ ରଥ ଲେଖନ୍ତି –

'' ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'' ତାଙ୍କ (ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର) ଜୀବନ ପ୍ରଭାତ ଓ ଯୌବନରେ ଲିଖିତ ସେହିଭଳି କ୍ଷୁଦ୍ର ଖଣ୍ଡକବିତାର ଗୁଚ୍ଛ । 'ପ୍ରାର୍ଥନା ବାଣୀ' କବିତାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କବି ସାରଳାଦାସ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଲଗାଏତ୍ 'କାଠଯୋଡ଼ି ତୀରେ ସାୟଂକାଳ', 'ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଖୁଣ୍ଟା ଗଛ', 'ମୋ ନାନୀ', 'ଗୋଟିଏ କାଙ୍କଣ ଗଛ', 'ଅନାଥ କଳିକା' ଓ 'ନୀରବ' ପ୍ରଭୃତି କବିତାଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଓ ଯୌବନକାଳୀନ କବି ଜୀବନର ଲେଖା । ଏସବୁ ସାମୟିକ ଲେଖା ସେତେବେଳେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା 'ମୁକୁର' ପ୍ରଭୃତି ମାସିକ ପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରାୟ ୩୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ କେତେଗୋଟିଏ ଥରେ ''ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'' ନାମରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେ ପୁସ୍ତକର ଆଉ ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ ହୋଇନଥିଲା ଏବଂ ସେଥିରେ ସବୁ କବିତାଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥାନ ପାଇନଥିଲା । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ମାସିକ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକରୁ ସଂଗୃହୀତ ଏହିସବୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଓ ଖଣ୍ଡକବିତା ଆଜି ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା । ଏଥି ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କର 'ଧର୍ମପଦ' ପ୍ରଭୃତି ଲେଖା ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏବେ ଏହି ''ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା''ରେ ଯେ ତାଙ୍କର ସବୁ ଲେଖାର ଶେଷ ସଂଗ୍ରହ ହୋଇଗଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରୁନାହିଁ । କାରଣ ସେ କାଳର ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍କଳର ବିଭିନ୍ନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ତାଙ୍କର ସବୁ ଲେଖା ପୁରା ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିନାହିଁ । କାଁ ଭାଁ କେଉଁଠାରେ ରହିଯାଇଥିବାର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ; ମାତ୍ର ଅଦ୍ୟାବଧି ଯାହା ସଂଗୃହୀତ ହୋଇପାରିଛି, ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ''ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବା ନଚିକେତା ଉପାଖ୍ୟାନ'' ବ୍ୟତୀତ ସେଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରାଗଲା ।'' *(ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ୨ୟ ସଂସ୍କରଣ – ସୂଚନା)*

'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' ର ଆଲୋଚନା ପୂର୍ବରୁ ଗୋଟିଏ କଥା କହି ରଖେ ଯେ ଏହି ଆଲୋଚନାଟିରେ Textual ଆଲୋଚନା କରାନଯାଇ Contextual ବା ପୂର୍ବାପର ସଙ୍ଗତିସମ୍ପନ୍ନ ଆଲୋଚନା କରାଯିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି । ସ୍ରଷ୍ଟା ସୃଷ୍ଟିର କଳାଗତ ଉତ୍କର୍ଷ Text ରୁ କରାଯାଇପାରେନା, ତାହାହେଲେ ଆଲୋଚନାଟି ଏକାଦେଶଦର୍ଶୀ ହୋଇ ପଡ଼ିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ସମ୍ଭାବନା ରହିଛି । ସ୍ରଷ୍ଟାର ଉକ୍ତ ସୃଷ୍ଟିରେ 'ସମୟ ବା କାଳଗତ ପ୍ରଭାବ' ଓ 'ସମକାଳୀନ ସମାଜର ପ୍ରଭାବ' ଇତ୍ୟାଦିର ଆଲେଚନା ସଠିକ ଭାବରେ ନହୋଇପାରିଲେ ତାହା କାଳୋତୀର୍ଣ୍ଣ କି ନୁହେଁ ତାହା କୁହାଯାଇନପାରେ । ତେଣୁ Contextual ଆଲୋଚନା ହିଁ ଆଲୋଚନାର ପ୍ରାଣସ୍ୱରୂପ ।

ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନାର ମୌଳିକ ନିୟମ ଏବଂ ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣର ମୂଲ୍ୟାୟନ :

ଜଣେ ସଂଗ୍ରାହକ ବା ଜଣେ ସମ୍ପାଦକ କୌଣସି ଏକ ବିଷୟର ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନା କରିବା ସମୟରେ Primary ବା ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରରୁ ଉପାଦାନ (Material) ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଯଦି ଲେଖକର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇସାରିଥାଏ, ତେବେ ଲେଖକ ଜୀବିତାବସ୍ଥାର ଶେଷ ସଂସ୍କରଣକୁ ସମ୍ପାଦନାରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ଉଚିତ୍ । ଏହାର କାରଣ ଲେଖକର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ପୁସ୍ତକର ଯେତେଗୋଟି ସଂସ୍କରଣ ହୋଇଥାଏ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟିରେ ଲେଖକ କିଛି ନା କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଥିବାର ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଷୟଟି ହେଲା ସମ୍ପାଦନା । ସମ୍ପାଦନାରର ଅର୍ଥ ନୁହେଁ ଯେ ପରଲୋକଗତ ଲେଖକର ବା ସ୍ରଷ୍ଟାର ରଚନାରେ ଲେଖନୀ ଚଳାଇବା । ଯଦି ସମ୍ପାଦକ ଲେଖକର କୌଣସି କଠିନ ଶବ୍ଦ ବା କିଛି ଭ୍ରମ ଦେଖିପାରନ୍ତି ତେବେ ତାଙ୍କର ଯାହା କହିବାର କଥା ତାହା ସେହି ସ୍ଥାନର ପାଦଟୀକାରେ ବା ବନ୍ଧନୀମଧ୍ୟରେ କହିବା ଉଚିତ । ସିଧାସଳଖ ପାଠକୁ ବଦଳାଇଦେବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ ।

ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ –

ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିକୁ ପୁତ୍ର ମୋହିନୀମୋହନ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ସଂଶୋଧନ କରିଦେଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ମୂଳପୁସ୍ତକ ସମସ୍ତ ସଂଗ୍ରହ କରାଗଲା, ସେତେବେଳେ ମୋହିନୀମୋହନ ପାଇଲେ କଳାପାହାଡ଼ ଉପାଧି । ଜଣେ ଲେଖକର ସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଯଦି ତାହାର ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଏ ତେବେ ଠିକ୍ ଅଛି, ମାତ୍ର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାହା କରାଯିବା ସର୍ବାଦୌ ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ'ରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର କୌଣସି ରଚନା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ସମ୍ପାଦକ ତଥା ବାଗ୍ମୀପ୍ରବର ବିଶ୍ୱନାଥ କରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁନର୍ଲିଖିତ ଓ ସଂଶୋଧିତ ହେଉଥିଲା କାରଣ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଅକ୍ଷର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଥିଲା । ମାତ୍ର ଲେଖକର ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାହା କରାଯିବା ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ ।

'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ (୧୯୪୨)ରେ ମୂଳ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' (୧୮୯୯)ର ଅନେକ ପାଠ ସଂଶୋଧନ କରାଯାଇଛି । ତାହାର କେତେକ ଉଦାହରଣ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା–

୧ । ମୂଳ 'ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର' ଉଠାଇ ଦିଆଯାଇଛି ।

୨ । ପ୍ରଥମ କବିତ୍ରୀ 'କବିତା ଦେବୀ'ର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରାଯାଇ 'କବିତା' ରଖାଯାଇଛି ।

୩ । ପ୍ରଥମ କବିତା 'କବିତା ଦେବୀ' ର ଦୀର୍ଘ ପାଦଟୀକା'କୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇଛି । ଏଥିରେ ଲେଖାଅଛି –

''ବହୁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଏଥିପୂର୍ବେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସେ ସକଳ ଦୁଇବାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଶେଷଥର ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କବିତା ଦେବୀଙ୍କ ଠାରୁ ଚିର ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ଯେ ପଦ୍ୟଟି ରଚନା କରିଥିଲି ସେହି ପଦ୍ୟର ପ୍ରଥମ ତିନିପଦ ଏହି କବିତାଦେବୀର ୧ମ ତିନିପଦ ସଙ୍ଗେ ଅବିକଳ ସମାନ, କିନ୍ତୁ ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଏହା ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

ତୋ ଚରଣ ସେବି ସୁଖେ କାଟିବି ଜୀବନ
ବାଳକାଳୁଁ ପୋଷିଥିଲି ଏ ଅଭିଳାଷ,
ଜାଣିଲି ସେ ସାଧୁକାର୍ଯ୍ୟେ ନୁହେ ମୁଁ ଭାଜନ
ସଂସାର ଘଟନା – ଚକ୍ରେ ହୋଇଣ ନିରାଶ ।

ସୁଧାମୟି, ତୋ ସେବାରେ ନୁହଇ ମୁଁ କ୍ଷମ
ଚିରଦିନ ଲାଗି ଏବେ ଦିଅ ଗୋ ବିଦାୟ
କରିବି କିପାଇଁ ଆଉ ପିଣ୍ଡ ପରିଶ୍ରମ
ମୋ ବନ୍ଧୁ ଉଦ୍ୟମେ ସତି ହୁଅଗୋ ସହାୟ ।

ପ୍ରେମାସ୍ପଦ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପଦ୍ୟ ରଚନା ପ୍ରତି ନୂତନ ରୁଚି ଦେଖି, ତାହାଙ୍କ ଉତ୍ସାହାର୍ଥ ଉକ୍ତ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ ପଦ୍ୟଟି ତାଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋହର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁମାନେ ପୁନରାୟ ଲେଖିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଏବଂ ସମୟକ୍ରମେ ମନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବାରୁ ଏହି ପଦ୍ୟ କେତୋଟି ଲେଖିଅଛି ।'' *(ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ପୃ.୨)*

୪ । କେତେକ କବିତାର ପାଠ ବଦଳାଯାଇଛି । *(ଆଗ୍ରହୀ ପାଠକମାନେ ଏଥିପାଇଁ ମୋଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ' ଦେଖିପାରନ୍ତି ।)* [୧]

୫ । ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଅଧିକ ତିରିଶଗୋଟି କବିତା ଦିଆଯାଇଛି । ଯଥା – *ପ୍ରାର୍ଥନା, ବାଣୀ, ଶମ୍ଭୁକର ବାଜପେୟୀ, ଭକ୍ତ କବିବର ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ବଳରାମ ଦାସ, ସାରଳାଦାସ, ଅନଙ୍ଗଭୀମ ଦାସ, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ, ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ଭାର୍ଗବୀ ପ୍ରତି, ଖଣ୍ଡଗିରି ଶିଖରେ, କଟକରେ ଶିଳାସେତୁ, ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ଦିନ ବାରବାଟୀ ଦର୍ଶନ, ବାଲିଯାତ୍ରା ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମହାନଦୀ ତୀରେ, ରେଳ ଉପରେ ଚିଲିକା ଦର୍ଶନ ଗଞ୍ଜାମ ଜାତୀୟ ସମିତି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତି ଛାତ୍ରାବାସରେ ସମବେତ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି, କାମ, କ୍ରୋଧ, ରେଭେନ୍ସା କଲେଜଠାରୁ ବିଦାୟ, ଛବିଶ ବର୍ଷ ପ୍ରବେଶ, ବିଷାଦ ସମୟରେ ଲିଖିତ କତିପୟ ପଂକ୍ତି, ଏକ ଅସରା ବର୍ଷାର ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ନରାଜ ଦର୍ଶନ, ଗୋଟିଏ କାଙ୍କଣ ଗଛ, ଅନ୍ୟଥା କରିବା, ଶିବରାତ୍ରି, ପଥିକ, ଗିରିଶିଖେ ଲୟ ରଖି ଚାଲିବି ମୂକରଁ ଓ ନୀରବ ।*

୬ । ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣର ନ'ଅଗୋଟି କବିତାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ସ୍ଥାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । (କ) କବିତା ଦେବୀ – ଏହା ତୃତୀୟ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଖ) କାଠଯୋଡ଼ିତୀରେ ସାୟଂକାଳ (୧) – ତ୍ରୟୋଦଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଗ) କାଠଯୋଡ଼ିତୀରେ ସାୟଂକାଳ (୨) – ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଘ) କାଠଯୋଡ଼ିତୀରେ, ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ନିଶୀଥ (୩) – ପଞ୍ଚଦଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଙ) ୰ପଣ୍ଡିତ ହରିହର ଦାସ ଶର୍ମା – ଦ୍ୱାଦଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଚ) ମୋ ନାନୀ – ସପ୍ତବିଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଛ) ଚନ୍ଦ୍ର – ତ୍ରିଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଜ) କୋକିଳ – ଚତୁଃତ୍ରିଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ, (ଝ) ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଖୁଣ୍ଟାଗଛ – ଦ୍ୱାତ୍ରିଂଶ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାନିତ ।

'ଉତ୍କଳେ ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ' :

ରାଧାନାଥ ରାୟ ତାହାଙ୍କ 'ଦରବାର' କାବ୍ୟର ଶେଷ ୧୦୪ ପଦ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇପଦ ହେଲା –

'ବୋଳି ଦେଇଅଛି ଅଜ୍ଞାନର ମସୀ
ସେ ଉତ୍କଳେ ତୁମ୍ଭେ ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ' *(ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ-ପୃ.୨୦୪)*

୧୮୯୪ ମସିହାରେ କାଉପୁରର ବିଖ୍ୟାତ ଜମିଦାର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋବିନ୍ଦବଲ୍ଲଭ ରାୟ (ରାଧାନାଥଙ୍କ ଭିଣେଇ) ଏବଂ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କୁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ତରଫରୁ ଯଥାକ୍ରମେ ରାୟବାହାଦୂର ଏବଂ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଉପାଧି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ସମ୍ବାଦ ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା (୦୬/୦୯/୧୮୯୪)ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଏହା ପରେପରେ ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀ ୬/୧ ବା ୨୪/୧୦/୧୮୯୪ରେ 'ଦରବାର' କାବ୍ୟର ଶେଷାଂଶରେ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବିଷୟଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପଠାଣି ସାମନ୍ତ ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଉପାଧୀ ପାଇବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ସମକାଳୀନ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା,

୧ । *ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ; ପ୍ରକାଶକ – ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ, କଟକ ।*

ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା, ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବସମ୍ବାଦ ଆଦି ବହୁ ମୁଖ୍ୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ସମକାଳୀନ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ସମ୍ବାଦ ଓ ଯୁବକ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ :

ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କର ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଉପାଧୀ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ବାଦ ୧୮୯୪ ମସିହାରେ 'ଉତ୍କଳଦୀପିକା' ଯାହା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ତାହାକୁ ତା ୬/୯/୧୮୯୪ ରିଖରେ 'ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକା' ପୁନଃ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ସମକାଳରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ପତ୍ରିକା 'ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବସମ୍ବାଦ ଯେଉଁ ସମ୍ବାଦ ପରିବେଷଣ କରିଥିଲେ ତାହା ଆମେ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରିଦେଉଛୁଁ –

"କଟକ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କୋମ୍ପାନୀଙ୍କ ଗୃହରେ ବିଗତ ସୋମବାର ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭା ଆହୂତ ହୋଇଥିଲା । ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ହରିଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖାଇ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟରୁ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରି ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖୋଜ୍ଜଳ କରିଥିବାରୁ ଏଥିରେ ଏତଦ୍ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦଜାତ ହୋଇଅଛି, ସେହି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାଶ କରିବା କାରଣ ସେଠା ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଦେଶୀୟ ଲୋକେ ଗୋଟିଏ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ସଭା ଆହୂତ କରିଥିଲେ । ସଭାସ୍ଥଳ ରୀତିମତ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଜନସ୍ରୋତ ଏତେବଳି ପଡ଼ିଥିଲା ଯେ ସ୍ଥାନ ନିଅଣ୍ଟ ହେଲା । ରାତ୍ର ଆଠଘଣ୍ଟା ସରିକି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସଭାସ୍ଥଳେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ ପୂର୍ବକ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇ ଉଚ୍ଚ ଆସନରେ ବସାଇ ସଙ୍ଗୀତ ଗୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥି ଉତ୍ତାରୁ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମହାପାତ୍ର ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ତାଙ୍କ ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରି କହିଥିଲେ ଯେ ଉକ୍ତ (ସନନ୍ଦ)[୧] ସୃଷ୍ଟି ହେଲା ଦିନୁ ଓଡ଼ିଶାବାସୀ କାହାରି ଭାଗ୍ୟରେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହାଘଟିନଥିଲା । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସାମନ୍ତ ସର୍ବାଦୌ ତାହା ପାଇ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପେ ମଧ ଧନ୍ୟ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଏଥିଉତ୍ତାରୁ ସାମନ୍ତେ ସ୍ୱରଚିତ ସଂସ୍କୃତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦର୍ପଣରୁ ପୃଥିବୀ ନିଶ୍ଚଳ ଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପନା କରି କେତେକ ଯୁକ୍ତିର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଶ୍ରୋତୃ ମଣ୍ଡଳିଙ୍କୁ ଜ୍ଞାତ କରାଇଲେ । ପରିଶେଷରେ ଅତର, ପାନ, ଚନ୍ଦନ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ହୋଇ ସଭା ଭାଙ୍ଗିଗଲାରୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଆତାଂସବାଜି ପୋଡ଼ାଯାଇଥିଲା ।" *(ଓଡ଼ିଆ ଓ ନବସମ୍ବାଦ – ପୃ.୧୭୪)*

ଏହି ସମ୍ବାଦଟି ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ବାଦ । ଅର୍ଥାତ୍ ଦିନରେ ଯେଉଁ ଦରବାର ବସି ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ଉପାଧି ଦିଆଯାଇଥିଲା । ସେହି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏହି ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଉତ୍ସବ ହୋଇଥିଲା । ଏଇଟି ତାହାର ସମ୍ବାଦ ରୂପମାତ୍ର । ଦିନରେ ଯେଉଁ ଦରବାର ହୋଇଥିଲା ତାହାର ସମ୍ବାଦ ଏହିପରି –

" ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ହରିଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ସାମନ୍ତ ସେଦିନ ଦରବାରଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରିନଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସକାଶ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମାନନୀୟ କମିଶନର ମହୋଦୟ ଆପଣା କୋଠିରେ ବିଗତ ସୋମବାର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଦରବାର କରିଥିଲେ । ଏ ଦରବାରରେ ମଧ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଦେଶୀବିଦେଶୀ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ଦରବାର ସ୍ଥଳଟି ଉତ୍ତମରୂପେ ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଦରବାରର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ପୂର୍ବବତ୍ ହୋଇଥିଲା । ସନନ୍ଦର ପ୍ରତିଲିପି ଓ ବକ୍ତୃତାର ମର୍ମ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକାରୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରିଦେଲୁଁ; –

୧ । ପତ୍ରିକାରେ ଏହି ଶବ୍ଦଟି ନଷ୍ଟ ହୋଇ ଜଣା ହୋଇଯାଉଛି । ପୂର୍ବାପର ସଙ୍ଗତିଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆମ୍ଭେ ଏହାକୁ 'ସନନ୍ଦ' ବୋଲି ଧରିନେଉଛୁ । (ସଂପାଦକ)

SANAD

To

Chandra Sekhara Sinha HariChandana Mohapatra Samantha of Khandapara, Try, State of Orissa.

I hereby confer upon you the title of Mohamohopadhyaya as a personal distinction.

Fort william, Sd. Lansdowne

The 1st January 1894. Viceroy & Governor General of India.

ବକ୍ତୃତାର ମର୍ମ

"ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ହରିଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ସାମନ୍ତ

ଆପଣଙ୍କ ଗୁଣରାଶିର ପରିଚୟ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତବର୍ଷର ମହାମାନ୍ୟ ରାଜପ୍ରତିନିଧି ଓ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଜେନେରାଲ ବାହାଦୂର ଆପଣଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସନନ୍ଦ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ସହକାରେ ଆମ୍ଭେ ଅଦ୍ୟ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କଲୁଁ । ଆପଣ ଏ ଦେଶରେ ଏକ ମାନ୍ୟ ରାଜ କୁଳୋଦ୍ଭବ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଟନ୍ତି । ମାତ୍ର ସାଧାରଣ ରାଜବର୍ଗୀୟ ଲୋକଙ୍କ ପରି ବିଳାସିତା ଏବଂ ସାମାନ୍ୟ ସଂସାରିକ ସୁଖରେ କାଳଯାପନ ନକରି ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟା ଏବଂ ବିଜ୍ଞାନ ବିଶେଷତଃ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରର ସେବାରେ ଅହରହ ନିଯୁକ୍ତ ରହି ଉଚ୍ଚ ସୁଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ ପୂର୍ବକ ଆପଣାର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରିଅଛନ୍ତି । ଭାସ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ କାଳରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶୀୟ ପଞ୍ଜିକାର ଗଣନାରେ ଯେ ସମସ୍ତ ଭ୍ରମ ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ସବୁ କେହି ସଂଶୋଧନ କରିନଥିଲେ । ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ଇଉରୋପୀୟ ଯନ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ବିନା ସ୍ୱକପୋଳକଳ୍ପିତ ଉପାୟଦ୍ୱାରା ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରାଦିର ସଞ୍ଚାରକାଳ ଏମନ୍ତ ବିଶୁଦ୍ଧରୂପେ ଗଣନା କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ଇଉରୋପୀୟ ପଞ୍ଜିକା ସହିତ ଠିକ୍ ମେଳ ହେଉଅଛି । ଆପଣଙ୍କର ଏକାର୍ଯ୍ୟ ଅତି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ଏବଂ ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ପରିଚାୟକ ଅଟେ । ଆମ୍ଭେ ଆଶା କରୁଁ ଅଦ୍ୟ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା ତାହା ଆପଣ ଦୀର୍ଘକାଳ ଭୋଗ କରନ୍ତୁ । ଏବଂ ଆପଣଙ୍କର ଆଦର୍ଶକୁ ଏ ଦେଶବାସୀମାନେ ଅନୁକରଣ କରିବାକୁ ତତ୍ପର ହେଉନ୍ତୁ ।"

(ତତ୍ରୈବ)

ଏହି ଦୀର୍ଘ ବିବରଣୀଟିକୁ ପାଠକମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଏ ଲେଖକ କାହିଁକି ଉତ୍ସାହିତ ହେଲା, ତାହା ବିଜ୍ଞପାଠକଗଣ ନିଶ୍ଚୟ ଅନୁମାନ କରିପାରୁଥିବେ । ତଥାପି ଆଉଥରେ କହି ରଖିବାଟା ଉଚିତ୍ ହେବ ଯେ, ସମକାଳୀନ ଏତେ ବଡ଼ ସମ୍ବାଦ ଯେ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଯିଏକି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଉପାଧୀଟି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ଏଇଟି ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ କଥା ନୁହେଁ । ମହାପ୍ରତାପୀ ଇଂରେଜ ସରକାର ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ମଳିମୁଣ୍ଡିଆ ଜ୍ୟୋତିଷକୁ ଏହି ଉପାଧୀ ଦେବାଟା କିଛି କମ୍ ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ । ସେତେବେଳେ ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନ, ମଧୁସୂଦନ (ରାଓ ଓ ଦାସ) ପ୍ରମୁଖ ବିଶିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ତଥା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସକଳ ଥିଲେ, ମଧ ଏହି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟଟି କେହି ପାଇନଥିଲେ । (ରାଧାନାଥ 'ରାୟବାହାଦୂର' ଉପାଧୀ ୧୮୯୭ ମସିହାରେ ପାଇଲେ) ସେ କାଳରେ 'ରାୟବାହାଦୂର' ଉପାଧୀ ପାଇଥିବା ତଥା ରାଧାନାଥ ରାୟଙ୍କର ଭଗ୍ନୀପତି ଗୋବିନ୍ଦ ବଲ୍ଲଭ ରାୟ ଓଡ଼ିଶାରେ ନିଶ୍ଚୟ ସେ ପ୍ରକାର ପରିଚିତ ଲାଭ କରିନଥିଲେ କିନ୍ତୁ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନିଜର ଅସାଧାରଣ ଜ୍ୟୋତିଷ ବିଦ୍ୟା ବଳରେ ସୁପରିଚିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତେଣୁ ସେଥିଲେ ବାଇଶି ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ହିମାଳୟ ତୁଲ୍ୟ ତେଣୁ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଛନ୍ତି ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ କବିତା ପୁସ୍ତକ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' ।

ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କୁ ପ୍ରଦତ୍ତ ସନନ୍ଦ : ଏକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ –

ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର 'ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର' ପୁସ୍ତକରେ ଯେଉଁ 'SANANDA' ର ପ୍ରତିଲିପି ଦେଇଛନ୍ତି ସେଥିରେ Fort William ବଦଳରେ 'Simla' ବୋଲି ଏବଂ ତା ୧.୧.୧୮୯୪ ବଦଳରେ ୩/୬/୧୮୯୩ ବୋଲି ଲେଖାଅଛି । ପାଠକମାନଙ୍କର ଅବଗତି ନିମନ୍ତେ SANANDA ଟିକୁ ନିମ୍ନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା–

SANANDA

To

Pandit Chandrasekhar Sinha Harichandan Mohapatra
of the Tributary State of Khandaparah in Orissa.

I here by confer upon you the Title of Mahamahopadhyaya as a personal distinction.

Simla S/d – Lansdowne

The 3rd June, 1893 Viceroy and Governor General of India

ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ଯେଉଁ ମୂଳ ସନନ୍ଦଟି ରଖାଯାଇଛି ସେଥିରେ ମଧ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଯାଏ । ତାହାକୁ ନିମ୍ନରେ ଦେଖାଇ ଦିଆଗଲା ।

SANANDA

Sri

Pandit Chandrasekhar Sinha Harichandan Mohapatra Samanta of the Tributary State of Khandaparah in Orissa.

I here by confer upon you the Title of Mahamahopadhyaya as a personal Distinct.

Simla S/d – Lansdowne

The 3rd June, 1893 Viceroy and Governor General of India

ଆଲୋଚକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' – ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାସଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନେକ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ବା ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଡକ୍ଟର ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟଙ୍କର 'କବି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ମାନସ : ଏକ ସର୍ବେକ୍ଷଣ' (୧୯୯୯) ପୁସ୍ତକରେ ଗ୍ରଥିତ ୧୩ଗୋଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଅନ୍ୟତମ । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଏହି ଆଲୋଚନାର ପରିସରକୁ ନିଆଯାଇଛି ।

ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା : ଏକ ମାର୍ମିକ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ଏବଂ ଖ. କବି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନର ଉପାଦାନ ।

ଦୀର୍ଘ ଅଠତିରିଶ ପୃଷ୍ଠା (୧୩୦-୧୬୭)ର ଏହି ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରଥମେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧ ସଙ୍କଳନରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିବାବେଳେ ଦ୍ୱିତୀୟଟି 'ନବରବି' (ଅକ୍ଟୋବର-୧୯୯୭)ରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପ୍ରଥମ ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଏବେ ଦ୍ୱିତୀୟଟିକୁ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନରେ ରଖି ବିଚାର କରାଯାଉ । ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲେଖିଛନ୍ତି – "xx୧୮୯୯ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ସ୍ଥିତି ସମ୍ପର୍କରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନବହିତ ଥିଲେ । ପୁନର୍ବାର ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟବାଦୀ ତ୍ରିପାଠୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ 'ଉତ୍କଳମଣି ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ' (୧୯୨୮) ପୁସ୍ତକରେ ଏହ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ଉଲ୍ଲେଖ ଓ ସେଥିରେ ଥିବା କବିତାର ଆଲୋଚନା ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିରର ଦୃଷ୍ଟି ତାହା ଉପରେ ପଡ଼ିପାରିନାହିଁ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଆଜିର 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ରେ ୧୮୯୯ ସଂସ୍କରଣର

୯ଟି କବିତା ଓ ଅନ୍ୟ ୩୦ଟି, ଏହିପରି ସର୍ବେମୋଟ ୩୯ଟି କବିତା ସ୍ଥାନିତ । ତେଣୁ ୧୮୯୯ ମସିହାଠାରୁ ୧୯୩୧ ମସିହା ଭିତରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର କୌଣସି ରଚନା 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' ନାମରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ ।'' *(କବି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟି ମାନସ : ଏକ ସର୍ବେକ୍ଷଣ – ପୃ. ୧୫୭)*

'ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୯୭ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଏଥର ପରବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରବନ୍ଧ (ପୁସ୍ତକରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ)ର ଅନୁଶୀଳନ ଦେଖାଯାଉ । ସମଗ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧ ମଧ୍ୟରେ ଅଳ୍ପ କେତୋଟି ମାତ୍ର ସ୍ଥାନରେ ୧୮୯୯ ମସିହାର 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସେପ୍ରକାର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ପ୍ରବନ୍ଧଟି ୧୯୪୨ ମସିହା ସଂସ୍କରଣ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ସେହିପରି ଭାବରେ ପାଠର ପାଠାନ୍ତର ଉପରେ ସାମାନ୍ୟ ଲିଖନ ବ୍ୟତୀତ ସେପ୍ରକାର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଧ୍ୟାପକ ସାମନ୍ତରାୟ ଦେଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଆଲୋଚନାର ଗୁରୁତ୍ୱ କ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ ।

ପୂର୍ବରୁ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ଯେ ଲେଖକର ଜୀବିତାବସ୍ଥାର ଶେଷ ସଂସ୍କରଣ ହିଁ ସମ୍ପାଦନା ବା ପ୍ରବନ୍ଧ, ଆଲୋଚନା ସମୟରେ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟ ।

ଗବେଷକଙ୍କ ସଂଗ୍ରହ ବା ସମ୍ପାଦନାରେ ବିଫଳତା –

ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ ଜଣେ ସୁସଂଗ୍ରାହକ, ସୁଗବେଷକ ଓ ସୁସମ୍ପାଦକ । 'ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ରେ ସେ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସମ୍ପାଦନାର ମୌଳିକ ନିୟମ୍ନ ନିରୂପଣ କରି ଲେଖିଛନ୍ତି –

''ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର କାମ ବଜାରରେ ମିଳୁଥିବା ବହିଗୁଡ଼ିକୁ ଯଥାର୍ଥ ଐତିହାସିକ କ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବା ଓ ମୌଳିକ ଉପାଦାନର ଭିତ୍ତିରେ ତାହାର ପାଠ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ।'' *(ପୃ.୩୨)*

ଅନ୍ୟ ପୁସ୍ତକ କଥା ଥାଉ ମନେହୁଏ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାବୁ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଦେଖିନାହାନ୍ତି । କାରଣ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କର ପାଠ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ପାଠରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଛି । ଯେପରି 'ହୋଇଅଛି' – 'ହୋଇଛି' । ଏଠାରେ 'ଅ' କୁ କାଟିଦେବା ଆଦୌ ଯଥାର୍ଥ ନୁହେଁ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଯେଉଁଟି ',' (କମା) ରହିଛି ସେଠାରେ ସମ୍ପାଦକ '!' (ବିସ୍ମୟସୂଚକ) ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ କିଛି ଚିହ୍ନ ନାହିଁ ସେଠାରେ ',' (କମା) ଦେଇଛନ୍ତି । ଜଣେ ସମ୍ପାଦକ ତାହାର ଶୁଦ୍ଧ ବିଷୟଟିକୁ ପାଦଟୀକାରେ ଦେଖାଇପାରେ । ମାତ୍ର ପାଠରେ ସଂଶୋଧନ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ପାଠରେ ସଂଶୋଧନ କଲେ ସେଥିରେ ସୌଜନ୍ୟତା ରହେ ନାହିଁ । ସମ୍ପାଦକର ଧର୍ମ ହେଲା ଯେ– ଲେଖକ ଜୀବିତାବସ୍ଥାରେ ଶେଷ ସଂସ୍କରଣ ସଂଗ୍ରହ କରିବା, ଅନ୍ୟଥା କିଛି ନୁହେଁ । ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ଭ୍ରମ'ର ଉଦାହରଣ କେତୋଟି ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଗଲା –

୧ମ ସଂସ୍କରଣ ୧ମ କବିତା 'କବିତା ଦେବୀ' ର ପାଦଟୀକା –

''ବହୁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଏଥି ପୂର୍ବେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ସେ ସକଳ ଦୁଇବାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଶେଷଥର ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କବିତାଦେବୀଙ୍କଠାରୁ ଚିରବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ଯେ ପଦ୍ୟଟି ରଚନା କରିଥିଲି ସେହି ପଦ୍ୟର ପ୍ରଥମ ତିନିପଦ ଏହି କବିତାଦେବୀର ୧ମ ତିନିପଦ ସଙ୍ଗେ ଅବିକଳ ସମାନ, କିନ୍ତୁ ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଏହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

ତୋ ଚରଣ ସେବି ସୁଖେ କାଟିବି ଜୀବନ
ବାଳକାଳୁଁ ପୋଷିଥିଲି ଏହି ଅଭିଳାଷ,
ଜାଣିଲି ସେ ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ନୁହେ ମୁଁ ଭାଜନ
ସଂସାର ଘଟନା-ଚକ୍ରେ ହୋଇଣ ନିରାଶ ।

ସୁଧାମୟି, ତୋ ସେବାରେ ନୁହଇ ମୁଁ କ୍ଷମ
ଚିରଦିନ ଲାଗି ଏବେ ଦିଅ ଗୋ ବିଦାୟ
କରିବି କିପାଁଇ ଆଉ ପିଣ୍ଡ ପରିଶ୍ରମ
ମୋ ବନ୍ଧୁ ଉଦ୍ୟମେ ସତି ହୁଅ ଗୋ ସହାୟ ।

ପ୍ରେମାସ୍ପଦ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପଦ୍ୟ ରଚନା ପ୍ରତି ନୂତନ ରୁଚି ଦେଖି, ତାହାଙ୍କ ଉତ୍ସାହାର୍ଥ ଉକ୍ତ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ ପଦ୍ୟଟି ତାଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋହର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁମାନେ ପୁନରାୟ ଲେଖିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଏବଂ ସମୟକ୍ରମେ ମନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବାରୁ ଏହି ପଦ୍ୟ କେତୋଟି ଲେଖିଅଛି । *(ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ପୃ. ୨, ପ ଦଟୀକା)*

ଦେବେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ସଂଗ୍ରହ –

ବହୁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଏଥିପୂର୍ବକ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲି, କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସେ ସକଳ ଦୁଇବାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ସେଥିରେ ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କବିତାଦେବୀଙ୍କଠାରୁ ଚିରବିଦାୟ ପ୍ରକାଶ କରିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ପଦ୍ୟଟି ରଚନା କରିଥିଲି ସେହି ପଦର ପ୍ରଥମ ତିନିପଦ ଏହି 'କବିତାଦେବୀ'ର ପ୍ରଥମ ତିନିପଦ ସଙ୍ଗେ ଅବିକଳ ସମାନ, କିନ୍ତୁ ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଏହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

''ତୋ ଚରଣେ ସେବି କାଟିବି ଜୀବନ
ବାଳକାଳୁ ପୋଷିଥିଲି ଏହି ଅଭିଳାଷ
ଜାଣିଲି ସେ ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ନୁହେଁ ମୁଁ ଭାଜନ
ସଂସାର ଘଟନା-ଚକ୍ରେ ହୋଇଣ ନିରାଶ । (୪ର୍ଥ)

ସୁଧାମୟି ! ତୋ ସେବାରେ ନୁହଇଁ ମୁଁ କ୍ଷମ
ଚିରଦିନ ଲାଗି ଏବେ ଦିଅ ଗୋ ବିଦାୟ,
କରିବି କିପାଇଁ ଆଉ ପଣ୍ଡ ପରିଶ୍ରମ ?
ସେ ବନ୍ଧୁ ଉଦ୍ୟମେ ସତୀ ହୁଅ ଗୋ ସହାୟ ।(୫ମ)

ପ୍ରେମାସ୍ପଦ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପଦ୍ୟରଚନା ପ୍ରତି ନୂତନ ରୁଚି ଦେଖି, ତାହାଙ୍କ ଉତ୍ସାହାର୍ଥେ ଉକ୍ତ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ ପଦ୍ୟଟି ତାହାଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ମୋହର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁମାନେ ପୁନରାୟ ଲେଖିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଏହି ପଦ୍ୟ କେତୋଟି ଲେଖିଅଛି ।

(ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ – ପୃ ୩୮ – ପ୍ରାକ୍‌ସୂଚନା)

ପ୍ରଥମତଃ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା' (୧ମ ସଂ.) ର ଏହି ପାଦଟୀକାଟିକୁ ଦେବେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ଉଠାଇଦେଇ ନିଜେ ଲେଖିଥିବା ମୁଖବନ୍ଧଟିରେ ତାହାକୁ ସ୍ଥାନିତ କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ପାଦଟୀକାରେ ଥିବା ଶେଷ ଧାଡ଼ିକୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ସେହିଭଳି ପାଠକଗଣ ୧ମ କବିତାର ପାଠ ମଧ୍ୟ ମିଳାଇପାରନ୍ତି । କବିତାଟିର ଦୁଇଟି ପଦ ଏଠାରେ ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଇ ଦିଆଗଲା –

କବିତା ଦେବୀ

(୧)

କି ମୋହନ ବେଶ ତୋର ହେ ସୁର-ସୁନ୍ଦରି,
କିଏ ସେ ଏପରି ଅଛି ଅହୃଦୟ-ଜନ
ତୋତେ ଦେଖି ନ ଯାଏ ଯା ଦୁଃଖ ଅପସରି
ଆହ୍ଲାଦ-ଅମୃତେ ନୁହେ ପରିପ୍ଲୁତ ମନ ?

(୨)

ଶୁଦ୍ଧ ସରଳତା ତୋର ବାହ୍ୟ ଆଭରଣ
ଦିବ୍ୟରସମୟ ଭାବେ ଅନ୍ତର ପୂରିତ
ବାହ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟେ ବିମୋହିତ ଜନ ସାଧାରଣ
ଅନ୍ତରରସେ ମଗନ କେବଳ ପଣ୍ଡିତ । ଇତ୍ୟାଦି

(ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ୧ମ କବିତା – ୧ମ ସଂସ୍କରଣ)

ଦେବେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କ ସଂଗ୍ରହ –

କବିତା ଦେବୀ

କି ମୋହନ ବେଶ ତୋର ହେ ସୁର-ସୁନ୍ଦରି !
କିଏ ସେ ଏପରି ଅଛି ଅହୃଦୟ ଜନ,
ତୋତେ ଦେଖି ନ ଯାଏ ଯା ଦୁଃଖ ଅପସରି,
ଆହ୍ଲାଦେ-ଅମୃତେ ନୁହେଁ ପରିପ୍ଲୁତ ମନ ?

ଶୁଦ୍ଧ ସରଳତା ତୋର ବାହ୍ୟ ଆଭରଣ,
ଦିବ୍ୟ ରସମୟ ଭାବେ ଅନ୍ତର ପୂରିତ,
ବାହ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟେ ବିମୋହିତ ଜନ ସାଧାରଣ,
ଅନ୍ତର ରସେ ମଗନ କେବଳ ପଣ୍ଡିତ । ଇତ୍ୟାଦି ।

(ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ - ପୃ.୪୭)

ସେ ଯାହାହେଉ ନା କାହିଁକି 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ସ୍ଥାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ରାଧାନାଥୀୟ ପ୍ରଭାବ ଏଥିରେ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବେଶରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସଦୃଶ ଜଣେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡର ପ୍ରଭାବରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ବଡ଼ କଷ୍ଟକର । ସେଥିରୁ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଦୃଶ ଜଣେ ଯୁବକ ପକ୍ଷରେ ବାଦ୍‌ଯିବା ନିଶ୍ଚୟ ଅସମ୍ଭବ । 'କଳିଙ୍ଗ ଗବେଷଣା ଏକାଡେମୀ' ପକ୍ଷରୁ 'ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା'ର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ Photo ଚିତ୍ରକୁ ଛପାଯାଉଛି ଯାହା ଫଳରେ ପାଠକଗଣ ମୂଳ ପୁସ୍ତକ ପୁନଶ୍ଚ ଦେଖିପାରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିପାରିବେ । ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଗବେଷକମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସିଲେ ଶ୍ରମସାର୍ଥକ ମଣିବି ।

ସ୍ମରଣ କୁମାର ନାୟକ

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧ । ନବସମ୍ବାଦ – ୧୮୯୪ ।

୨ । ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ୧୮୯୯ – (୧ମ ସଂସ୍କରଣ) ।

୩ । ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା – ୧୯୪୨ – (୨ୟ ସଂସ୍କରଣ) ।

୪ । ରାଧାନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ – ସଂ. ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ – ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର– ୧୯୯୮ ।

୫ । କବି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ କାବ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ମାନସ: ଏକ ସର୍ବେକ୍ଷଣ– ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ –୧୯୯୯ ।

୬ । ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ – ଦେବେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଦାଶ – ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର – ୨୦୦୩ ।

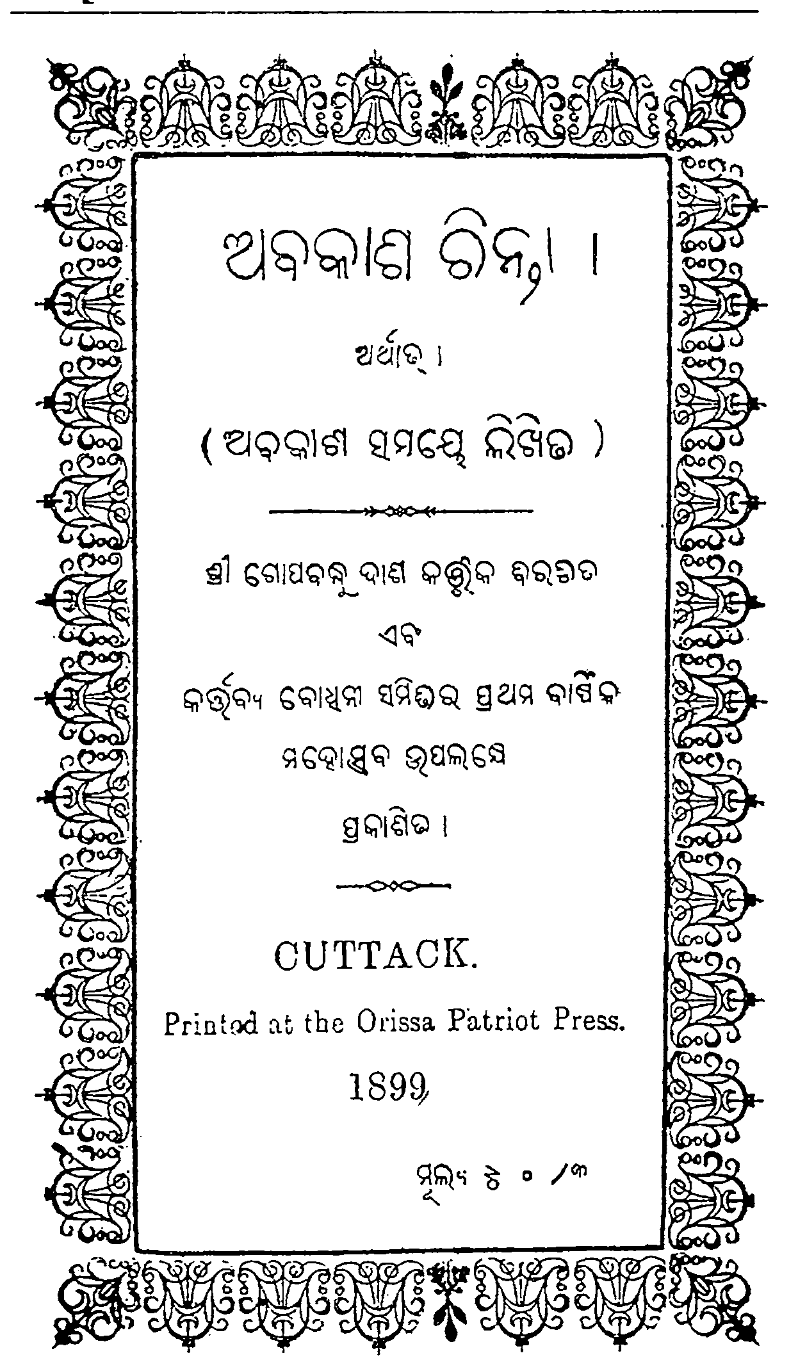
୭ । ଆତ୍ମଜୀବନୀ – ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ, କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋର୍ – ୨୦୦୩ ।

୮ । ଗୋପବନ୍ଧୁ କବିତାବଳୀ – ଗୋପବନ୍ଧୁ ସାହିତ୍ୟ ମନ୍ଦିର – ୨୦୦୩ ।

୯ । ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର – ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ସପ୍ଲାଇ ଏଜେନ୍‌ସି – ୨୦୦୪ ।

୧୦ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ – ସ୍ମରଣ କୁମାର ନାୟକ – ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ – ୨୦୦୪ ।

●

ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା ।

ଅର୍ଥାତ୍ ।

(ଅବକାଶ ସମୟେ ଲିଖିତ)

ଶ୍ରୀ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଦାଶ କର୍ତ୍ତୃକ ବରଚତ

ଏବଂ

କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଧିନୀ ସମିତିର ପ୍ରଥମ ବାର୍ଷିକ

ମହୋତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷେ

ପ୍ରକାଶିତ ।

CUTTACK.

Printed at the Orissa Patriot Press.

1899

ମୂଲ୍ୟ ଠ ୦ /୩

ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର ।

କଠିନ ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ମହାତ୍ମା ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜ୍ୟୋତି-ର୍ବିଦ୍ୟାରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ଉତ୍କଳର ନାମକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ କରି ଅଛନ୍ତି, ଯାହାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷିପ୍ରାଣ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଯହିଁ ଯାହାଙ୍କୁ "ଉତ୍କଳେ ଗୁଣ୍ୟାନ ଭୂଷଣ" ଅଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରାଅଛନ୍ତି, ସେହି ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ସାମନ୍ତ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ହରି-ଚନ୍ଦନ ମହାପାତ୍ର ମହୋଦୟଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣ-କମଳରେ ଅନୁରକ୍ତ ଭକ୍ତିର ଚିହ୍ନ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ପୁସ୍ତିକାଖଣ୍ଡି ଅର୍ପିତ ହେଲା ।

ଲେଖକ ।

ଅବକାଶ ଚିନ୍ତା ।

କବିତା ଦେବୀ ।

(୧)

କି ମୋହନ ବେଶ ତୋର ହେ ସୁର-ସୁନ୍ଦରି,
କିଏ ସେ ଏପରି ଅଛି ଅହୃଦୟ-ଜନ
ତୋତେ ଦେଖି ନ ଯାଏ ଯା ଦୁଃଖ ଅପସରି
ଆହ୍ଲାଦ- ଅମୃତେ ନୁହେ ପରିପ୍ଲୁତ ମନ ?

(୨)

ଶୁଦ୍ଧ ସରଳତା ତୋର ବାହ୍ୟ ଆଭରଣ
ଦିବ୍ୟରସମୟ ଭାବେ ଅନ୍ତର ପୂରିତ
ବାହ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟେ ବିମୋହିତ ଜନ ସାଧାରଣ
ଅନ୍ତରରସେ ମଗନ କେବଳ ପଣ୍ଡିତ ।

(୩)

ପ୍ରକୃତିର ବିଚିତ୍ରତା, ତୋ ପବିତ୍ର ଅଙ୍ଗେ
ନାନାବିଧ ମାନବର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ୱଭାବ,
ହୋଇଣ ପ୍ରତିଫଳିତ ଆହା କେତେ ରଙ୍ଗେ
ଉପୁଜାଏ ହୃଦୟରେ ନବନବ ଭାବ ।

(୪)

ବିବେକ-ସଙ୍ଗିନୀ ଧନୀ କଳ୍ପନା ସୁନ୍ଦରୀ
ଜ୍ଞାନଧାତ୍ରୀ ସଦାଶୟା ଭାବନା ସଙ୍ଗତେ
ନିବସନ୍ତି ବେନି ପାଶେ ବେନି କର ଧରି
ଅନୁଗତ ପରିକର୍ମ୍ମୀ ପରି ଏ ଜଗତେ ।

[୨]

(୫)

ରତ୍ନୋଦ୍ଗୁଣମୟି ଦେବି ବାଣୀ-ସ୍ୱରୂପିଣି,
ନାନା ଭାବେ ନାନାସ୍ଥାନେ ହୁଅ ତୋ ପ୍ରକାଶ,
ଏ ମୂଢ଼ ଅଙ୍କାନେ ଦୟା କର ଗୋ ଭାବନ,
ବନ୍ଧୁ ବାର ଯତ୍ନେ ଯେଣୁ ହୋଇଛନ୍ତି ନିରାଶ । ※

※ ବନ୍ଧୁ ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଏଥି ପୂର୍ବେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ପଦ୍ୟ ଲେଖିଥିଲି; କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବଶତଃ ସେ ସକଳ ଦୁଇବାର ନଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଶେଷ ଥର ନିତାନ୍ତ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ କବିତାଦେବୀଙ୍କଠାରୁ ଚିର-ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଲାଗି ଯେ ପଦ୍ୟଟି ରଚନା କରିଥିଲି ସେହି ପଦ୍ୟର ପ୍ରଥମ ଚରଣପଦ ଏହି କବିତାଦେବୀର ୧ମ ଚରଣପଦ ସଙ୍ଗେ ଅବିକଳ ସମାନ, କିନ୍ତୁ ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ଏହାଠାରୁ ଭିନ୍ନ ।

ତୋ ଚରଣ ସେବି ସୁଖେ କାଟିବି ଜୀବନ
ବାଳକାଳୁଁ ପୋଷିଥିଲି ଏହି ଅଭିଳାଷ,
ଜାଣିଲି ସେ ସାଧୁ କାର୍ଯ୍ୟେ ନୁହେ ମୁଁ ଭାଜନ
ସଂସାର ଘଟନା-ଚକ୍ରେ ହୋଇଣ ନିରାଶ ।
ସୁଧାମୟି, ତୋ ସେବାରେ ନୁହଇ ମୁଁ କ୍ଷମ
ତେଣୁ ଦାନ ଲାଗି ଏବେ ଦିଅ ଗୋ ବିଦାୟ
କରିବି କିପାଇ ଆଉ ମିଛ ପରିଶ୍ରମ
ମୋ ବନ୍ଧୁ ଉଦ୍ୟମେ ସତ୍ତ ହୁଅ ଗୋ ସହାୟ ।

ପ୍ରେମାସ୍ପଦ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କର ପଦ୍ୟ ରଚନା ପ୍ରତି ନୂତନ ରୁଚି ଦେଖି, ତାହାଙ୍କ ଉତ୍ସାହାର୍ଥେ ଉକ୍ତ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ ପଦ୍ୟଟି ତାଙ୍କୁ ଅର୍ପିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମୋହର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧୁମାନେ ପୁନ-ର୍ବାର ଲେଖିବାକୁ ନିତାନ୍ତ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ଏବଂ ସମୟକ୍ରମେ ମନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବାରୁ ଏହି ପଦ୍ୟ କେତୋଟି ଲେଖିଅଛି ।

[୩]

କାଠଯୋଡ଼ି ତୀରେ ସାୟଂକାଳ (୧)

ଅତି ରମଣୀୟ କାଠଯୋଡ଼ି ତୀର
ଧୀରେ ଧୀରେ ବହେ ଶୀତଳ ସମୀର ।
କଲ୍ଲୋଳିନୀ ବକ୍ଷୁ ସଲିଳ ସମ୍ପଦେ
ପୂଜିବାକୁ ଯାଏଁ ମହାର୍ଣ୍ଣବ ପଦେ ।
ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଉଠି ଉନ୍ନତ ଲହରୀ
ପଳାଏ ଉଠାଏ ପ୍ରତିକ୍ଷଣେ ତରୀ ।
ପାର ହେବା ଲୋକେ ମନେ କରି ଭୟ
ଲଗାନ୍ତି ଆପଣା ଇଷ୍ଟଦେବେ ଲୟ ।
ସୁଦକ୍ଷ ନାବିକ ବୁଦ୍ଧି କଉଶଳେ
ଚଳାଏ ତରଣୀ ନିଜ ବାହୁବଳେ ।
ସାହସେ ଅନ୍ଧାନ୍ତି ମାରେ ତର ତର
ନାହିଁ ପଛିବାକୁ ନାହିଁ ଅବସର ।
ସାମାନ୍ୟ ଏ ନଦୀ, ଏପରି ଦୁର୍ଗମ,
ଭବସିନ୍ଧୁ ଆହା ନୁହେ କି ବିଷମ !
ବିନା ଶ୍ରମ ଯତ୍ନେ କିଏ ହେବ ପାର
ଦୁସ୍ତର ଅନନ୍ତ ଭବ-ପାରାବାର ?
ନୈତିକ ସାହସେ ହୋଇଣ ସାହସୀ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ରୂପିଣୀ ତରୀ ପରେ ବସି,
ବିବେକ ଅନ୍ଧାନ୍ତି ଅବିରତେ ମାର
ହେବ ଯେବେ ଭବ ମହାସିନ୍ଧୁ ପାର ।
ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ଧନେଶ ଭିଖାରୀ
ଏକ ନାବେ ବସି ହେଉଛନ୍ତି ପାରି ।
ବିଚାର କାହାରି ମନେ ନାହିଁ ଲବେ

[୪]

ଧର୍ମ-ନାବେ ସମ ଅନ୍ତେ ସରବେ ।
ଧନ୍ୟ ନାଠଯୋଡ଼, ଧନ୍ୟ ଶୈବଳନ,
ଧନ୍ୟ ପୂଚମୀର ତରଙ୍ଗ ମାଳନ ।
ତୋର ବଡ଼ ଦୟା ଅକିଞ୍ଚନ ଜନେ
ଧର୍ମ ଭବ ତେଣୁ ଉପୁଜାଉ ମନେ ।

ଅସ୍ତାଚଳେ ଏବେ ପ୍ରବେଶ ତପନ
ଲୋହିତେ ରଞ୍ଜିତ ପ୍ରତୀଚୀ ଗଗନ ।
ଅସ୍ତମିତ ରବି ହିରଣ୍ମୟ କର
ପ୍ରତିବିମ୍ବି ମେଘେ ଦଶେ କି ସୁନ୍ଦର ।
କୃଷ୍ଣମେଘେ ପଡ଼ି କନକ କିରଣ
ସୃଜନ୍ତି ଅହା କି ବିଚିତ୍ର ବରଣ ।
ଏପରି ମହତଜନର ପ୍ରଭାବ
ଜନ୍ମାଏ ଅପର ପ୍ରାଣେ ନିଜ ଭାବ ।
ମହତଜନର ଲାଗି ଅଙ୍ଗ ଛାୟା
ପବିତ୍ର ହୁଅଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରାଣୀ କାୟା ।
କ୍ଷଣମାତ୍ର ହେଲେ ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗତ
ତୁଟେ ସିନା ସତେ ସଂସାର ଦୁର୍ଗତି ।

ପାଣ୍ଡୁର ଶ୍ୟାମଳ କଳା ଧଳା ରଙ୍ଗେ
କ୍ରମେ ନଭସ୍ଥଳ ଶୋଭିଲା କି ରଙ୍ଗେ ।
ଯେତେବେଳେ ଆସେ ଯେଉଁ ରୂପ ମନେ
ଦିଶଇ ତକ୍ଷଣେ ସେ ଛବି ଗଗନେ ।
ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇ ସେ ଛବି ସକଳ
ହରିତ ଅନ୍ତରେ ଶୋଭେ ଅବିକଳ ।

[୪]

ଅବର ଶ୍ୟାମଳ ଶୈଳ ଷଣ୍ଢରୂପ
ନନ୍ଦୀ ଗର୍ଭେ ଦଶେ ଯଥା ତମ-ସ୍ତୂପ ।
ମନ୍ଦର ଜନର ହୃଦେ ଏହିମତ
ଆଭାସେ ସତତ ଶତ ପ୍ରତିକୃତ ।
ପ୍ରେମଭାବେ ଯାର ଅନ୍ତର ପୂରିତ
ସର୍ବ ପ୍ରାଣୀ ହୃଦ ତା ହୃଦେ ଅର୍ପିତ ।
ସତ୍ୱ-ଅନୁଭୂତି ସର୍ବଭୂତେ ତାର
ତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଶ୍ୱ ଏକ ପରିବାର ।
ସେହି ନିଜେ ବିଶ୍ୱ, ବିଶ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସେହି,
ଅନ୍ୟ ହୋଇ ତାର ନାହିଁ ଆଉ କେହି ।
ଧନ୍ୟ ପ୍ରେମମୟୀ ପ୍ରିୟ କଲ୍ଲୋଳନ
ଶତ ଶତ ପ୍ରାଣୀ ଆହ୍ଲାଦ ଦାୟିନୀ ।
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ତୋର ପବିତ୍ର ଜୀବନ
ଦେଖାଏ ମହାତ୍ମା-ହୃଦ ନିଦର୍ଶନ ।

ଗୃହଁ ଗୃହଁ ଏବେ ବୁଡିଗଲେ ରବି
ତିରୋହିତ ହେଲା କ୍ରମେ ସବୁ ଛବି ।
କ୍ଷଣ ମଧ୍ୟେ ସେହି ସୁଦୃଶ୍ୟ ନିଚୟ
ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭେ ଭଜିଲେ ବିଲୟ ।
ଘୋର ତମେ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ଏକା
ଚାଲିଗଲେ, ଆଉ ଦେଲେ ନାହିଁ ଦେଖା
ଏହିପରି ସବୁ ସଂସାର ବେଭାର
ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ ଅଟେ ଅପଣାର ।
ନୁହେ କେବେ ଚିର ପ୍ରିୟ ବସ୍ତୁଗଣ ।
ସଖା ମାତ୍ର ଏକା ଶ୍ରୀହରି-ସ୍ମରଣ ।

[୬]

କାଠଯୋଡ଼ ତୀରେ

ସାୟଂକାଳ (୨) ।

ପଶ୍ଚିମ ଗଗନ କୂଳରେ ଉପଗତ ତରଣି ;
ଖର ଖର ତାପୁଁ ମୁକତ କ୍ରମେ ହେଲା ଧରଣୀ ।
ମୃଦୁଳେ ସୁଗନ୍ଧ ପବନ କରେ ପ୍ରଦୋଷ-ଖେଳା,
ମଧୁକାଳେ ଏହା ମଧୁର ସନ୍ଧ୍ୟା-ବିହାର ବେଳା ।
କ୍ଷୀଣଅଙ୍ଗୀ କାଠଯୋଡ଼ିର ମନୋହର ପୁଳିନେ ।
ପରମ ଉଲ୍ଲାସ ଅନ୍ତରେ ଏବେ ଭ୍ରମିଲି ଦିନେ ।
ଅଦୂରେ ଶ୍ୟାମଳ ଶଇଳ ଅହା କି ଶୋଭାବନ୍ତ !
ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ କି ରଚନ୍ତି ନଦୀ-ଗୃରୁ ସୀମନ୍ତ ।
ସୀମନ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସିନ୍ଦୂର-ବିନ୍ଦୁ-ସମ-ବର୍ତ୍ତୁଳ—
ଅସ୍ତମିତ-ରବି-ମଣ୍ଡଳ ଦିଶେ କେଡ଼େ ମଞ୍ଜୁଳ
ନିଶୀ ଆଗମନେ ରସିକା ରୂପବତୀ ପରାଏ,
ଦିବ୍ୟ ବେଶ ସାଜ ତଟିନୀ ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗମେ ଯାଏ ।

କ୍ରମେ ଗୁଳି ଗଲା ଏ ଛବି ରବି ହୋଇଲେ ଲୀନ ।
ଆଗତ ପ୍ରଦୋଷ ସମୟ ଶେଷ ହୋଇଲା ଦିନ ।
ପାଣ୍ଡୁର ବରଣେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଅଛି ଗଗନ ।
କି ଅବା ଏପରି ଦିଶଇ ମୃତ-ଦିବା ବଦନ ।
ଚକ୍ରବାଳମୂଳୁଁ କ୍ଷଣକ ଅନ୍ତେ ହୋଇ ବାହାର,
ଧୂସରିତ କୃଷ୍ଣ ବରଣ କଲା ସବୁ ସଂସାର ।
ଘଟୁଅଛି କିଛି ଏପରି ଭବେ ଘଟନାଚୟ,
ଅଖି ବୁଜି ଦେଲେ ସକଳ ବିଶ୍ୱ ଅନ୍ଧାରମୟ ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଏବେ ହୋଇଲା ଅସି ମୁହିଁ ଅନ୍ଧାର

[୨]

ଜଳବାଦ ରତ ସଧୀରେ ବନ୍ଦେହ କଣ୍ଟକ-ବାଣ ।
ସ୍ମୃତ୍ୟଗ୍ନି ପୁଷ୍ଟ ମଙ୍ଗଳ ଦଶୃଗ୍ରଷ୍ମ ଓ ରଙ୍ଗେ
ବାର ନ୍ଦୁକେ ଏବେ ଯିବାକୁ ମିଶି ଢଉର ଅଙ୍ଗେ
ଏହି ଦଶା ଦନେ ଲଭବେ'ଶିଳ କଣ୍ଠମଣ୍ଡଳ ,
ସବଂସ୍ଥାସୀ କାଳ ଅନ୍ଧାରେ ମଝି ସ୍ଥିଦ ସରଳ ।
ଧନ୍ୟ ହାଠଯୋଡ଼ି ତୋ ଉପରେ ଭଲ ଏପରୁ ଦନ୍ୟ
ଦେଖି କେଉଁ ମୂଢ଼ ମାନସ ନ ହୁଅଇ ଧନ୍ୟ ।
ଏହିପରି ଭାଷା ବଲ୍ଲେଖ ଲବ ଛନ୍ଦ ସକଳ
କଠିନ ନାସ୍ତିକ ହୃଦୟ ପ୍ରେମେ କୁଏ ତରଳ ।

ତୋର ପ୍ରାଣପଦ ଧାରାଗତରେ ଅନେକ ବାର୍
ପ୍ରବୋଧ ସମ୍ପ୍ରେ ଅନନ୍ତେ ବଢ଼ିଅଛୁ ବନ୍ଦ୍ୟାର ।
ଏବେ ନବ ଛବି କଦାପି ଦେଖି ନ ଥିଲି ଅଗ୍ରେ
ଗମ୍ଭୀର ଔଦାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକାଶେ ତହିଁ ଛଦା ଅନ୍ତରେ
ବଳପଦ୍ଧକର ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତି ହୃଦେ ପ୍ରକଟେ
ପରସ୍ପୃଷ୍ଟ ହୁଏ ସେ ଭାବ ରହି ଗଗନ-ପଟେ ।

କିଛ କିଛ ଦେଖି ତୋ ଘରେ ଜବ ଛନ୍ଦପଟଳ
ଜାଣିଲି ସ୍ୱଭାବେ କାମିନୀ-ହୃଦ ଅତି ଚପଳ ।
କେହୁ ପରେ ଯେବେ ମାନସ ଭୁଲବନ୍ତି ସୁବଙ୍ଗ
ନବ ନବ ବେଷ୍ଟଭୂଷଣେ ସଦା ବଳାଏ ମନ ।
ଏହିଗି ଗମ୍ଭୀର ନହୁଇ ଯେଣୁ ନାରୀ ହୃଦୟ
ତେଣୁ ସିନା କରେ ଅଦ୍ଭୁତ ନାରୀଜାତି ଅଭୟ ।
ସୁକୋମଳ କ୍ଷୀଣ ବଶ୍ୟପ୍ରି ଲଭି ଯାଦୃଶ ସଙ୍ଗ
ଅନ୍ୟା ତ ପରମ ମଙ୍ଗଳ ଦଶେ ଉଦୟ ଅଙ୍ଗ ।
ତେବେ କାହିଁ ଏତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା କଲ୍ୟ ନାରୀ ସମ୍ନାତ

[୮]

ପକ୍ଷଗଣ ପଢେ ସଙ୍ଗୀତେ ସପ୍ତ ଟେକିଛନ୍ତି ଗୀତ ।
ଭକ୍ତର ବେଦାନ୍ତ ପ୍ରବୃତ୍ତ ମଧ୍ୟେ ନିତ୍ୟ ଲୀନତା
କିଏ ତେଣୁ କହିବ ଅନ୍ୟଥା ଯାହା କହିଛି ଯାଏ ।

ତ୍ରିପୁର-ସୁନ୍ଦରୀ ତୋ ପାଦରେ ଅଙ୍ଗ କରି ସେବନ
ପଦ୍ମ-ସରସ-ଅର୍ଦ୍ଧ-ଲାଗି-ଭୃଙ୍ଗ-ଗଳନ ;
ପଞ୍ଚଧାର ସେବା କରିବା ପାଇଁ ତେଜ ହୋଇଅଛି
ଅଷ୍ଟମ ମାନସେ ସନ୍ତତ କରୁ ଏକାନ୍ତେ ଭଜ ।
ଧରିଥିବା ମାତ୍ରେ ତୋ ତନୁ ପ୍ରଶୀତଳ ସମୀର
ଝିଲ୍ଲୀ ସଙ୍ଗେ ଝଙ୍କ-ଝଙ୍କାରେ ନିର୍ମି ଉଠେ ତୋ ନାଦ
ଭୃଙ୍ଗ-କାମିନୀରେ ଏଥର ଯିବା ମନ୍ଦିର ପାଖ
ଧନ୍ୟାବଳି ହୋଇ ଏକାନ୍ତେ କାନ୍ତେ ଅଧରେ ଥାଇ ।
ପ୍ରେମ ମଧୁରତା ସ୍ନେହାଦି ମୁଗ୍ଧ ସୁର ସକଳ
ତୋ ସ୍ୱରକାନନେ ଦେଖାଏ ଛାଡି ନେଇ କେବଳ ।
ଧନ ଜନ ବେଶ ଭୂଷଣେ ଭୁ ଯେ କରାଏ ଧନ
ଚପଳତା ସତ, ବୁଝିଲି ଏବେ ତାହା ଦୂଷଣ ।
ଦୁର୍ବଳ ଧ୍ରୁବତ୍ୱ ଏଥି ଯେତେକ ନାହିଁ ପଶ୍ଚାତେ
ସଦବ୍ୟବହାରେ ବଧୂଏ ତତେ ପ୍ରମୋଦ ବାଟେ ;
ଭକ୍ତି ଜଳ ବୃଦ୍ଧି ସକଳ ସେବେ ସଦା ବଢାଏ
ମୂର୍ତ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ, ସଂସାର-ସୁରେ ସ୍ୱର୍ଗ ଭ୍ରମାଏ ।

ହାଟଯୋଡ଼ି ଘଟିଲେ,
ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦୀଥ (କ)

ପ୍ରଥାନର ଦାସଗାରେ ବନ୍ଦିତା ମଧୁ
ଶାନ୍ତି ଦେବ ସତେ ସତେ ସମାନେ ବହି ,
ମାଣ୍ଡୁଦନ-କନ୍ଦାବଳେ ଜଗତ ମୋହିତ

[୯]

ଅହା କି ସୁନ୍ଦର ବେଶେ ପ୍ରକୃତି ଶୋଭଇ ,
ଯାହିଁ ଏବେ ଦିବସର ଘୋର କଳନାଦ
କ୍ଷୁଦ୍ରଚେତା ମାନବର ଜାତୀୟ ବିବାଦ ,
ଯାହିଁ ଅଶାନ୍ତି ରୂପିଣୀ ମାତ ନିଶାଚରୀ—
ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ଦୀର୍ଘ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଲହରୀ ,
ଆତ୍ମାଭିମାନର ଯାହିଁ ଗମ୍ଭୀର ଶବଦ
ଏକାବେଳେ ସର୍ବ ବିଶ୍ୱମଣ୍ଡଳ ସ୍ତବଧ ।
ସଂସାର ଭୁଲିଲ କିଣ କ୍ଷଣେ ଉତ୍ସାହିତ
ଗାଏ କି ସରିତ ତେଣୁ ପ୍ରଶାନ୍ତ-ସଙ୍ଗୀତ ?
ଅବନ୍ଦ୍ୟ ଅବୋଧ୍ୟ ଅତି ସୁମଧୁର ତାନ
କିବା ସେ ନକ୍ଷତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱ ସାମବେଦ ଗାନ ?
ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକାପନ୍ତି ଗଗନମଣ୍ଡଳେ
ଶୁଣନ୍ତି ସେ ମହାଗୀତ ନୀରବ-କଣ୍ଠେ ,
ମୂଢ଼ ଜ୍ଞାନହୀନ ମୁହିଁ କିଛି ନ ବୁଝିଲି
ତେବେ ହେଲେ ମୋ ଅନ୍ତର ଉଲ୍ଲସି ଉଠିଲା ,
ଦେଖି ଶାନ୍ତିମୟ ଦୃଶ୍ୟ, ଶୁଣି ଏ ସୁସ୍ୱର
ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁଖେ ପୂରେ ମୋ ଅନ୍ତର ,
ଜାଣିଲି ମାନବ ହୃଦ ସଙ୍ଗେ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ
ସ୍ଥାପିଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତିର ବଚନ୍ଦ ସମ୍ବନ୍ଧ ,
କିନ୍ତୁ ହୀନସ୍ୱାର୍ଥ ନର ମୂଢ଼ ନିରନ୍ତର
ସେ ସଂଯୋଗ ଛେଦିବାକୁ ବଡ଼ ତତ୍ପର ,
ନିତ ବୃତ୍ତି ସକଳର ହୁଏ ଯେଣୁ ଦାସ ,
ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତିରମ୍ୟ ଲଭନ୍ତି ବିନାଶ ।
ଧନ୍ୟ ସେହି କୃଷିକାର ଆଦ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟଦଳ
ଗାଇଲେ ଯେ ଅଦ୍ୱ ତତ୍ତ୍ୱ ସଙ୍ଗୀତ ସରଳ ,

[୧୦]

ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ହୃଦେ ଯେବ୍ରେ କଲେ ବିଲୋକନ
ମହାଶକ୍ତି ମହାତେଜଃ ଅନାଦି କାରଣ ,
ଜନମିଥାନ୍ତି ଯେ ଯୁଗେ ହେଲେ ମୁଁ ପାମର
ସୁଖେ ସେବା କରିଥାନ୍ତି ପ୍ରକୃତ ପଯ୍ୟର ,
ବାହ୍ୟ ଆବରଣ ଫେଡ଼ି ପ୍ରକୃତ ଅନ୍ତରେ
ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନନେତ୍ରେ ହେଲେ ଦେଖିଥାନ୍ତି ଥରେ ,
ଅପ୍ରାକୃତ ପ୍ରେମ-ରୂପ ସତ୍ୟ ସନାତନ
ଅନନ୍ତ ବାସନା ହୋଇଥାଆନ୍ତା ପୂରଣ ।
ଧନ୍ୟ କାଠଯୋଡ଼ି ଧନ୍ୟ ପ୍ରିୟ କଣ୍ଟୋଳନ
ତାପିତ ହୃଦେ ତୁ ଶାନ୍ତିସୁଧାସଂଚାରିଣୀ ,
ସଂସାରର ଲଜ୍ଜା ଘୃଣା ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଜାଲେ
ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୁଏ ମୋର ମାନସ ଯେ କାଳେ ,
କରୁଛେ ତୋ ତଟରେ ଆସି କଲେ ବିଚରଣ
କି ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରେ କରୁ ସକଳ ହରଣ ,
ବିବିଧ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଚିନ୍ତା ନାନା ପ୍ରିୟ ଭାବ
କଲୁଷିତ ହୃଦେ ମୋର କରଇ ଉଦ୍ଭବ ,
ତୋର ପଦ ଯୁଗେ ମୁହିଁ ଚିରକାଳ ଋଣୀ
ଏହି ଭାବ ଥାଉ ନିତି ହେ ସୁରତରଙ୍ଗିଣୀ ।

---

୮ ପଣ୍ଡିତ ହରିହର ଦାସ ଶର୍ମ୍ମା ।

[ଏ ଜଣେ ପୁରୀର ସୁବିଖ୍ୟାତ ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ , ଏହାଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ପୁରୀ ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୟାଳୟ ସଂସ୍ଥାପିତ; ଭାରତର ନାନା ସ୍ଥାନର ସଭାମାନଙ୍କରେ ଏ ନିଜ ଅସାଧାରଣ ବାଗ୍ମୀତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଥିଲେ । ୩୬ବର୍ଷ ସମୟରେ ମାନବଲୀଳା ସଂବରଣ କରିବାରୁ ନିଜର ଉଚ୍ଚ କଳ୍ପନାମାନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ]

[୧୧]

ଅଦେ୍ଦ ଵତ୍ସର ସୁଯୋଗ୍ୟ ଜୁମର ,
ଥିଲ ଉତ୍କଳ ମାତାର ,
କି ମଙ୍ଗଲ କ୍ଷଣେ ଉତ୍କଳ ଭୁବନେ
ହେଲ ତୁମ୍ଭ ଅବତାର ।
ସମାଜ ଦୁର୍ଗତି ସମସ୍ୟର ଗତି
ବୁଝିଥିଲ ତୁମ୍ଭେ ଏକା ,
ସଂସ୍କାରବାସନା ସାଧୁ ପ୍ରାଣେ ସିନା
ତେଣୁ ଦେଇଥିଲା ଦେଖା ।
କେତେ ଉଚ୍ଚ ଭାବ ଲଭିଥିଲା ଠାବ
ତୁମ୍ଭ ଉଦାର ହୃଦୟେ ,
କି କଳ୍ପ ଦଇବ କେ ତାହା ସହିବ
ଗ୍ରାସି ଗଲା ଅସମୟେ ।
ମୂକ ହୋଇ କରି (୧) ଅଙ୍କ ଯାଏ ହରି
ଯେବେ ରହିଥାନ୍ତ ବନ୍ଧୁ ,
ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ହାତେ ଦେଇ ଥାନ୍ତ ସତେ
ଉନ୍ନତ ଭଣ୍ଡାର କଞ୍ଚି ।
ନବ୍ୟ ପୁରାତନ ରୁଚି ସମ୍ମିଳନ
କରିବ ଏବେ କିଏ ସେ ,
ଉତ୍ସାହ ଉଦ୍ୟମ ସାହସ ଅଦମ୍ୟ
କାହିଁ ଏ ଉତ୍କଳ ଦେଶେ ?
ପାଞ୍ଚ ଥିଲ ମନେ ତେଜିବେ ବ୍ରାହ୍ମଣେ
ଯେବେ ଚିର କୁସଂସ୍କାର ,
ଅନ୍ୟ ଯେତେ ଜାତି ଉଠିବେ ଝଟିତି
ହେବ ଉନ୍ନତି ପ୍ରଚୁର ।

(୧) ମଦବାର ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଏ ମହୋଦୟ ମୂକ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

[୮]

ନିଦାରୁଣ କାଳ କଲୁ ଏ ସକଳ
ଯଦ୍ଦି ନପାରିଲ୍ ଷଣେ ,
ବନଫୁଲ ପରି ଅନ୍ତରେ ଝରନ୍ତି ,
ଝାଉଁଳ ପଡ଼ିଲ ବଣେ ।
କଶୋର ବୟସେ କେତେ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ
କରଥିଲ ଦେଶହିତେ ,
ଏବେ ଦେଶଦଶା ଆନେ-କ୍ଷଣଜନ୍ମା
ନ ପଡ଼େ କ ଦବ୍ୟଚତ୍ତେ ?
ଉତ୍କଳ ମଣ୍ଡଳେ ନବ୍ୟ ସଭ୍ୟଦଳେ
ସବେ ଅଛ ସ୍ୱାର୍ଥପର
ଅସ ଦରିଦ୍ର ପଣ୍ଡିତପ୍ରବର
ସମାଜସଂସ୍କାର କର ।

ମୋ ନାନୀ ।

ଅବାଳ୍ୟ ବୃଧବା ଅନ୍ଧା କେବେ ମାଁଙ୍କ ବାରେ
ଭୋଗି ନାହିଁ ଦବ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରଣୟ,
ପର ସେବା ବ୍ରତେ ନଜ ଜୀବନ-ସମୟ
ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ତବ ଜନ୍ମ ଏ ସଂସାରେ;
ସଦା ସମଭାବ ତବ ଭତରେ ବାହାରେ
ପର ଲାଗି ଆନ୍ଦୋଳିତ ସତତ ହୃଦୟ
ଅଜୀବନ ତେଜ ନଜ ସୁଖ ସମୁଚୟ
ସୁଧାମୟ ମାତୃ ଭାବ ମିଳେ ତୁମ୍ଭଠାରେ ।
ସଦାଶୟା ସ୍ନେହମୟୀ ପରମପାବନୀ,
ଜୀବର ମହତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧୁଛ ଗୁପତେ

[୧୩]

ତୁମ୍ଭ ସାଙ୍ଗ ଅତରଲେ ସକଳ କାମିନୀ
ଓହ୍ଲାଇ ଆସନ୍ତା ସ୍ୱର୍ଗ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଜଗତେ ।
ତୁମ୍ଭର ନିଷ୍କାମ ସ୍ନେହ ସଦା ଥିବ ମାନ
ଯହିଁ ଥିଲେ ସ୍ମରୁଥିବ ନିତି "ଜାନୀ ଜାନୀ" ।

——:୦:——

ଚନ୍ଦ୍ର ।

୧

ଅରେ ପୂର୍ଣ୍ଣି ନିଶାମଣି   ଯେ କାଳେ ତୁ ନିଶିସ୍ୱଣୀ
ସଙ୍ଗେ କରୁ ପ୍ରିୟ ସମ୍ଭାଷଣ,
କାହୁଁ ହର୍ଷା ତୋ ଉପୁଜୁ   କିଆ କେଉଁ ମହାମନ୍ତ
ଏ ତତ୍ତ୍ୱ ସକଳ ସଦା ଭାବଇ ମୋ ମନ
ଦେଖିଲେ ସେ କାଳେ ତୋର କମଳବଦନ ।

୨

ହେ କହେ ତୋର ଶରୀର   ଯଉଛି ବହୁ ଭୂଧର
ବହୁ ଶତ ନଦନଦୀ କାନନ,
ନାହିଁ ତୋହର ପବନ   ଅଟୁ ତୁ ଧୂଳି ସମାନ
ଅଛ ସୁପ୍ରକାଣ୍ଡ ଏକ ବସ୍ତୁ ଅଚେତନ
ମାତ୍ର ଏ ବର୍ଣ୍ଣନ କେବେ ନ କରେ ମୋ ମନ ।

୩

ଯଥାର୍ଥ ଅଟୁ ତୁ ହସ   କହ ରେ ରଜନୀଈଶ
ନିସ୍ତବ୍ଧ କି କରୁଛୁ ସାଧନ,
ହସୁଛୁ ଅତି ଆନନ୍ଦେ   ଏ ନିଶୀଥେ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦେ
ଅଂଶୁମାଳେ ବମଣ୍ଡିଣ ସମସ୍ତ ଭୁବନ

[୧୪]

ଏ ମହାଲକ୍ଷ୍ୟ କି କେବେ ଜାଣିବ ଏ ଜନ ?

୪

ଏ ସ୍ଥିର ପାର୍ଥିବ ଜନ କି ଘର ଏଦାର ଜ୍ଞାନ
ତୁହ ପୁଣି ସୁରଲୋକବାସୀ ,
ତୋ ନଗ୍ନତ ତତ୍ତ୍ୱମାନ ବୁଝିବ କି ଏ ଅଜ୍ଞାନ
ଶାନ୍ତିମୟୀ କବିଗଣୀ ଯା ପାଦର ଦାସୀ
ଅନୁବଦ ଯାର ତାଗ ତଦ୍ଧ ଗଣି ଗଣି ।

୫

ତତ୍ତ୍ୱେ ହୁଏ ଅନୁମିତ ତାଇ ତୁ କହୁ ସଙ୍ଗୀତ
ଜଗାଇବା ପାଇଁ ଏ ଜଗତେ
ନର୍ତ୍ତଙ୍କର ଅବସ୍ଥିତ କଲେ ଯେ ତୋର ଉତ୍ପତ୍ତି
ନର୍ଜୀବ ବୋଲି ବା ତୋତେ ବୋଲିବ କେମନ୍ତେ
ରହୁ ଏ ମୋ ମୂଢ଼ମନ ତୋ କହୁ ସଙ୍ଗୀତେ ।

—୦ଃ୦ଃ୦—

କୋକିଳ ।

ମଧ୍ୟାହ୍ନ ତପନକର ପ୍ରଚଣ୍ଡ ପ୍ରଖର
ଅବସନ୍ନ ତରୁ ଲତା ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ନର
ଏବେ ଶ୍ରମ ବାଧା ପାଇ
ପ୍ରବେଶିଲ ଶ୍ରାନ୍ତ୍ୟାପ୍ରଦ ଘନ ବନେ ଯାଇ । ୧ ।
ଅହା କେତେ ଶାନ୍ତମୟ ଏହୁ ବନସ୍ଥଳ
ଶୁଭ୍ର କାନ୍ତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏଥି ବହୁଙ୍କ ବାଳୀ
ବହେ ସ୍ୱର୍ଗସ୍ଥ ସୁନ୍ଦରୀ

[୧୫]

ନୀରବ ଗମ୍ଭୀରେ ନିଜ ଗତି ଅନୁସର । ୨ ।
ସୁଶ୍ୟାମଳ ତୃଣ ବାସେ ଆଚ୍ଛାଦିତ ମହୀ
ସୁଶୀତଳ ସମୀରଣ ବହେ ରହି ରହି
ଅହୋ କିଏ ସେ ଏ କାଳେ
ମୋ ଶ୍ରୁତିପଥରେ ସୁଧାମୟ ବାଣୀ ଢାଳେ ? ୩ ।
ସଂସାର ସମରେ ଦଗ୍ଧ ମୋ ବ୍ୟସ୍ତ ଜୀବନ
ପରମ ଉଲ୍ଲାସ ଭରେ ହେଲା ନିମଗନ
ଆହା ସେ ମଧୁର ଗୀତ
ମୋ ତାପିତ ହୃଦେ ଜାତ କଲା ଦିବ୍ୟ ପ୍ରୀତି । ୪ ।
ନିରେଖିଲି ଚଉଦିଗେ ସାବଧାନ ନେତ୍ରେ
କାହାକୁ ଦେଖିଲି ନାହିଁ ତାଳେ କିବା ପତ୍ରେ
ବହେ ସେ ସଙ୍ଗୀତସୁଧା
ପୁଲକ ଉଠେ କି ସତେ ନାଚିଲା ବସୁଧା ? ୫ ।
ମନେ ହଗୃଲ ଶାନ୍ତିଦେବୀ ଗଜପଣେ
କରନ୍ତି ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ୱର୍ଗ ଅପସରାଗଣେ
ରହି ଅଦୃଶ୍ୟେ ଗୋପନେ
ବୁଝିବେ ଏହାର ଅର୍ଥ କାହୁଁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଜନେ ? ୬ ।
କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷୀ ଏକ ତରୁ ଶାଖାରୁ ଏକାଳେ
ଉଡ଼ି ପଶିଗଲା ଲତା କୁଞ୍ଜ ଅନ୍ତରାଳେ
ବାଣୀ ସ୍ରୋତ ପରମ୍ପର
ଏବେ ତାହା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହିଗଲା ପର । ୭ ।
ସେ ଲତା ମଣ୍ଡପୁଁ ପୁଣି ବାହାରିଲା ତାନ
ଜାଣିଲି ସେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପକ୍ଷୀ କରୁଅଛି ଗାନ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ରେ ବିହଙ୍ଗ
କି ହେବ ବା ହେଲେ ତୋର ଅସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗ । ୮ ।

[୧୬]

ଗୁଣ ଥିଲେ ରୂପରେ କି ଅଛି ପ୍ରୟୋଜନ ?
ରୂପ ଅଟଇ କେବଳ ବାହ୍ୟ ଆବରଣ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ରେ ବହଙ୍ଗ
କି ହେବ ବା ହେଲେ ତୋର ଅସୁନ୍ଦର ଅଙ୍ଗ । ୯ ।
ଭାରତ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟ ମୁନିଗଣ ପରି
ମହାଲକ୍ଷ ସାଧୁ ଗୁପ୍ତେ ସାଧୁ ରୀତି ଧରି
କେଶ୍ଣ ତେଜି ଆଡ଼ମ୍ବର
ଉଚ୍ଚାରୁ ନିଭୃତେ ବସି ଏ ମହାମନ୍ତ୍ର । ୧୦ ।
ସେ ମହାପୁରୁଷେ ଯଥା ବସି ବନସ୍ଥଳେ
ପ୍ରକାଶିଲେ ଦିବ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଧରଣୀ ମଙ୍ଗଳେ
ତଥା କରୁ ଦିବ୍ୟ ନାଦ
ଶୁଣି ଯାହା ଛୁଟେ ନର ହୃଦ ଅବସାଦ । ୧୧ ।
ଏ ଯୁଗର ଜ୍ଞାନୀ ନୋହୁ ଜାଣିଲରେ ପକ୍ଷୀ
ପ୍ରାଚୀନ ମହତ ସ୍ମୃତି ଅଛୁ ତେଣୁ ରଖି
ନାହିଁ ଗର୍ବ ଅହଂକାର
ତୋ ନିବାସ ଉପଯୋଗୀ ନୁହେ ଏ ସଂସାର । ୧୨ ।
କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦେହେଁ କେଡ଼େ ଗୁରୁତର ଭବ
ଲଗଇ ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମୋତେ ଦେଖି ତୋ ସ୍ୱଭାବ
ଅରେ ପ୍ରବୀଣ ବିହଙ୍ଗ
ଲଭିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ତୋର ସାଧୁସଙ୍ଗ । ୧୩ ।
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରେ ଅନ୍ଧ ଭାରତ-ସନ୍ତାନ
ହରାଇଛନ୍ତି ଜାତୀୟ ମାନ ଅଭିମାନ
ଅରେ ପ୍ରିୟ ପକ୍ଷିବର
ଗାଅ ନାହିଁ, ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ବଦାରେ ଅନ୍ତର । ୧୪ ।

[୧୭]

ଚାହିଁବ କି ହେ ପାଠକ ଏ କବିଙ୍କ ନାମ
ଜାଣିବ କି କାହିଁ ଏହା ସୁଖମୟ ଧାମ ?
ନାମ ଏହାର କୋକିଳ
ବସନ୍ତ ସଙ୍ଗୀ କବୟୀ, "ସୁ-ରକ୍ଷଣଶୀଳ" (୧) ୧୫ ।

ଗ୍ରୀଷ୍ମେ ଘୁଣ୍ଟୋଗଛ ।

ହେ ତରୁବର କାହିଁ ସେ କଳେବର
ଅଳପ ଦିନ ତଳେ ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ?
ମନୋଜ୍ଞ କିସଲୟ ଦଳେ ଶୋଭିଣ
ମୋହିତ କରୁଥିଲୁ ପଥିକ-ଚିତ୍ତ ।
ନବୀନ ଯୁବାଜନ ସମ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ
ହସୁଥିଲୁ ରେ ଦ୍ରୁମ କେଡ଼େ ମଞ୍ଜୁଳ
ଏବେ କିପାଁଇ ତେଜି ସେ ଦିବ୍ୟଦେହ
ଏ ଦୀନ ହୀନ ବେଶେ କରିଛୁ ସ୍ନେହ ।
ଶୁଷ୍କା ଶରୀରେ ସ୍ଥିରେ ହୋଇଛୁ ଛିଡ଼ା
ପୂର୍ବ ପର ପବନେ କାହିଁ ତୋ କ୍ରୀଡ଼ା ।
କଙ୍କାଲ ମାତ୍ର ଅଛି ତୋ ଅବଶିଷ୍ଟ
ନ ଜାଣଇ ପଡ଼ିଲୁ କି ଦଶା ରିଷ୍ଟ ।
ନିଦାରୁଣ ନିଦାଘ ହୋଇ ତଗାର
କଲା କି ସ୍ୟୃସ ବପୁ ଦେଲା କି ସାର ?
ତୋ ପୂର୍ବ ତନୁ ଶୋଭା ସୁମରି ମନେ
ଏ ରୂପ ଦେଖି ଅଶ୍ରୁ ଆସେ ନୟନେ ।
କ୍ଷଣଭଙ୍ଗୁର ଯିବା ନର ଯୌବନ,

---

(୧) ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍ତମ କଥି ସକଳର ରକ୍ଷକ.

[୧୮]

ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କୁସୁମେ ବାସ ଯେସନ ।
ଦେଖିଣ ଭବେ ଜାତ ଏପରି ରୀତି
ଅଚିରେ ଯୁବା ଜନ କେତେ ଅମୀତ !
ଦ୍ୱେ କୃଷ୍ଣସ୍ୱଜ କଲି ଯେଉଁ ବଶୃର
ନ୍ଦ୍ୱେ ତୋର ଯେପରି ମ୍ଳାନ ଅଗୃର ।
ତୋ ଯୁବାକାଳେ ସାଧି ପ୍ରାଣୀ ମଙ୍ଗଳ
କରନ୍ତୁ ରେ ପାଦପ ଜନ୍ମ ସଫଳ ।
ଦେଇ କୋମଳ ଛାୟା ସୁପକ୍ୱ ଫଳ
କରନ୍ତୁ କେତେ ଦଗ୍ଧ-ପ୍ରାଣ ଶୀତଳ ।
କାଟିଲୁ ଯୁବାକାଳ ପରୋପକାରେ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଜୀବନ ତୋର ସଂସାରେ ।
ଏବେ ମାୟା ମମତା ସବୁ ବର୍ଜିତ
କରିବେ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟେ ଭକ୍ତି ଶ୍ରୀହରି ।
ଧରିଣ ଯତି ଦୀକ୍ଷା ସାଧୁଛୁ ଯୋଗ
ପରମବ୍ରହ୍ମେ ଚିତ୍ତ କରି ସଂଯୋଗ ।
ପ୍ରଖର ରବି-କରେ ଛେଙ୍କୁଛୁ ମଥା
ତପ ପ୍ରଭାବେ ହୃଦେ ନ ଲାଗେ ବ୍ୟଥା ।
ଚଉପାଶେ ଦାବାଗ୍ନି ପ୍ରଚଣ୍ଡେ ଜଳେ
ଅନଳକୁଣ୍ଡ ଯଥା ତପସ୍ୱୀ ସ୍ଥଳେ ।
କଳ୍ପଯୋଗୀ ପରି ଏ ଦକ୍ଷେ ଶରୀର
ରହିଛି ଅସ୍ଥି ଚର୍ମ ନାହିଁ ରୁଧିର ।
ଦେଖିଣ ଏ ନୀରସ ସ୍ଥବିର ତନୁ
ଭସ୍ମ ଭକତ ଧୀର ଉଠୁଛି ମନୁ ।
ପଢ଼ଇ ସ୍ମୃତି ପଥେ ଅତୀତ କଥା

[୧୯]

ଘରଭର ଗୌରବ ଅଶ୍ରମ ପ୍ରଥା :
ସମାଜ ସୁରକ୍ଷଣେ ଅପୂର୍ବ ବିଧି
ତାହିଁ ଗଲା ଏବେ ସେ ଅମୂଲ୍ୟନିଧି ।
ମୁକତ ଗଲେ ସେହି ଧର୍ମନିଶ୍ରେଣି
ସତେ କି କେବେ ଫେର ଅସିବ ପୁଣି ?
ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମ ଏକା ଏ ଯୁଗେ ସାର,
ନ ଭୁଲେ ମନ୍ଦ ଯାଏ ମାୟା ସଂସାର ।
ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମେ ପୁଣି ନାହିଁ ସେ ନୀତ,
ଧର୍ମ କର୍ମ ସାଧନେ ସରଳ ପ୍ରୀତି ।
ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନେ ରତ ସର୍ବେ କରତେ,
କେତେକାଳ ଏପରି ହେବ ଘରତେ ! !

—୦ଃ୫ଃ୦—

ସମାପ୍ତ ।

କଳିଙ୍ଗ ଗବେଷଣା ଏକାଡେମୀ

କଟକ-୭୫୩ ୦୦୧